

HERMENEUTICS THE IDENTITY OF A CONTROVERSIAL CULTURAL CONCEPT

Liviu CHISCOP,
Phd Candidate, The State University of Moldova

Abstract: In the last decades, the term hermeneutics has known, in the Romanian spiritual space, an increasing popularity, being frequently used in articles, studies and essays from the literary/cultural press, but also in numerous specialised works, printed in volume, from the field of humanistic disciplines. Being used by more and more authors, who use it in different contexts and with different meanings, it seems to have become a moving target – as somebody suggestively mentioned the term ☐ causing inferiority complexes, or even anxiety attacks to those readers who have tried in vain to catch its meaning. Thus, for example, there are more than a few people who raise, apparently not without foundation ☐ an interesting question: why was such discipline still needed? After all ☐ some people say even nowadays – we do not need to take special courses as „how to interpret the newspaper”, and no course of hermeneutics of conversation is taught in any school!

We will try, in the following, to answer such questions, offering some explanations to those haunted by such dilemmas, or still puzzled as to the meaning of hermeneutics. It should be noted, first of all, that hermeneutics ☐ at least for now ☐ does not consider oral exposures, that is the art of conversation, although we sometimes hear such questions as: „What did he mean?” or „In fact, what did you mean by that?” etc., which lead us to the famous irony of Talleyrand, Napoleon's skilled diplomat: „the words were given to us to hide our thoughts” ... From those mentioned above, it can be deduced that hermeneutics must be more first learned and only then „criticized”, subject to confrontation. In other words, it is necessary to give priority to the teaching and, according to the understanding, one may leave room, in subsidiary, to reflection and, eventually, to doubts or disproof..

*That is why, we considered it necessary to devote here a first subchapter, with a prolegomenic character, to theoretical aspects such as the origins of hermeneutics, the etymology of the term, the definition of the concept, the specification of the study object, etc. Then, in another sequence, called *The Paradigm of Typological Invariants*, we tried to perform a periodisation, but also a classification of the different types of hermeneutics, corresponding to each of the humanistic disciplines.*

Keywords: hermeneutics, paradigm, invariants, interpretation, translation, message, method, exegesis, Bible, humanistic.

Paradigma invariantelor definatorii: știință și artă; tehnică sau metodă de cercetare; obiect de studiu

Conceptul de *hermeneutică* își are etimonul în termenul grecesc *hermenevein*, care însemna *a enunța*, dar și *a interpreta* și *a traduce*, adică a folosi un interpret. Se pare că denumirea derivă de la numele zeului grec Hermes, care era mesagerul zeilor și interpretul ordinelor lui Zeus. „Arta hermeneutică ☐ spune Nicolae Râmbu ☐ are drept obiect tălmăcirea voinței divine” [1, p. 7]. Cert este că substantivul *hermeneutiké* apare pentru prima dată în **Dialogurile** lui Platon, mai exact în **Omul politic** [2, p. 402], unde *hermeneutica* este socotită doar o artă, fără a i se da însă o definiție. Nici tratatul lui Aristotel, intitulat **Peri hermeneias**, nu reprezintă o hermeneutică în sensul modern al

termenului. Tradusă în latină prin **De interpretatione (Despre interpretare)**, lucrarea lui Aristotel este, de fapt, un tratat despre enunț ca mijlocitor între gândirea unui om și ceilalți. „Prin urmare [1] consideră Nicolae Râmbu [2], nu rămân decât două semnificații fundamentale pentru *hermenevein*: a enunța și a interpreta (...) Orice discurs nu este decât o transpunere a spiritului în limbaj, sau traducerea gândirii în cuvinte. În ce măsură această traducere este fidelă constituie o problemă fundamentală a hermeneuticii. De altfel, în limbajul comun al grecilor, *hermeneus* era cel ce se ocupa cu transpunerea expresiilor confuze într-un limbaj accesibil, sau cel ce efectua traduceri. Hermeneutica din toate timpurile a avut ca sarcină o asemenea transpunere a unor înțelesuri dintr-o lume în alta, dintr-o epocă în alta” [1, p. 7].

De-a lungul timpului, conceptul de *interpretare* a generat numeroase discuții și chiar dispute. Evoluția hermeneuticii cunoaște perioade în care problema interpretării se prezintă ca una deosebit de gravă. Așa, de pildă, dacă se consideră că orice limbaj presupune o interpretare, „în sensul că au loc permanente decodificări ale unui mesaj”, teoria interpretării capătă forma teoriei generale a limbajului. „Hermeneutica [2] precizează Nicolae Râmbu [2] operează cu un sens restrâns al conceptului de *interpretare*. Aceasta înseamnă că nu se poate vorbi de *interpretare* decât acolo unde trebuie pus în lumină un sens ascuns și resimțit astfel de către cititor. Prin definiție, expresiile clare nu necesită nici un efort interpretativ. Prin urmare, interpretarea este actul de transformare a ceea ce părea neinteligibil, obscur, misterios în inteligibil” [1, p. 4]. Dar *hermeneutica* nu va rămâne doar o tehnică a unor specialiști [2] acea *téchne hermeneutike* a interpreților de oracole și minuni, ci va evolua spre o problemă generală a înțelegerii. „Tocmai din acest motiv [2] spunea Paul Ricoeur [2], nici o interpretare importantă nu s-a putut constitui fără împrumuturi din modalitățile de înțelegere ce erau la îndemână într-o epocă dată: mit, alegorie, metaforă, analogie etc. Această legătură a interpretării [2] în sensul precis de **exegeză textuală** [2] cu înțelegerea [2] în sensul larg de pătrundere a sensului semnelor [2] e atestată chiar de unul dintre sensurile tradiționale ale cuvântului hermeneutică, care ne vine din ***Peri hermeneias (Despre interpretare)*** a lui Aristotel” [7, p. 8]. De fapt, la Aristotel chiar discursul semnificativ e *hermeneia* și interpretează realitatea, în măsura în care spune „ceva despre altceva”. Concepția aceasta a lui Aristotel conform căreia *hermeneia* nu se limitează la alegorie, ci se referă la orice discurs care semnifică ceva este „prima și cea mai veche relație dintre conceptul de interpretare și cel de înțelegere; ea face ca problemele tehnice ale exegezei textului să comunice cu problemele [2] mai generale [2] ale semnificației și ale limbajului” [7, p. 8].

De altfel, necesitatea unei *științe* care să statueze principii și reguli clare de interpretare a fost resimțită încă din *epoca luminilor*, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. „Cu privire la definirea conceptului de *teorie generală a interpretării* [2] afirmă Nicolae Râmbu [2] s-au conturat două mari orientări. Pe de o parte, pentru Friedrich Schleiermacher și reprezentanții orientării pe care o deschide, hermeneutica este o artă ce instituie reguli clare de interpretare și înțelegere a textelor. (...) Pe de altă parte, unii autori au considerat că hermeneutica trebuie să renunțe la acest ideal și să se rezume la o reflectare filosofică, mai precis *fenomenologică*, asupra fenomenului interpretării, fenomen care nu se limitează doar la domeniul particular al textelor, ci constituie o

dimensiune esențială a universului istoric în genere” [1, p. 3]. Așadar, hermeneutica, deși are un accentuat caracter normativ sau tehnic, nu înseamnă totuși interpretarea unui text, ci teoria generală a interpretării textelor, propunându-și eliminarea arbitrariului și subiectivității din activitatea de interpretare. Același obiectiv îl are hermeneutica și în ipostaza ei de *metodologie a interpretării textelor*, încercând să instituie reguli ferme activității de cercetare și interpretare corecte.

În măsura în care „orice activitate umană este însoțită de un anumit efort de înțelegere, de clarificare a ceea ce apare într-o primă instanță ca obscur” se poate vorbi de caracterul universal al fenomenului interpretării ca element care „stă la baza hermeneuticii ca știință” [1, p. 4]. Rezultă, pe cale de consecință, că domeniul hermeneuticii este unul fundamental, iar *obiectul* acesteia ca știință este „tocmai acest fenomen al interpretării, al transformării elementelor obscure în structuri clare, ce pot forma, la rândul lor, obiectul unor reflecții conștiente” [1, p. 4]. În accepția ei curentă, „clasică” am spune, în același timp elementară și inevitabilă, *hermeneutica* este o metodă de *descifrare* și *clarificare* a textelor, „metodă ce se cere ea însăși „descifrată” și „clarificată” [după cum bine spunea Adrian Marino] atât în cauzalitatea, cât și în mecanismul său obiectiv de funcționare” [8, p. 30].

În perioada Renașterii și a Umanismului (secolele XV-XVI), caracterizată prin admirația pentru realizările culturale ale antichității grecești și romane, *obiectul hermeneuticii* a fost inițial acela de a explica/ lămurii conținutul operelor autorilor antici. Ulterior, odată cu traducerea cărților **Vechiului Testament** în limba greacă, iar mai apoi a traducerii evangheliilor în limbile vorbite în Apusul Europei, teologii creștini s-au străduit să stabilească o *metodă* prin care să pătrundă sensul adevărat al Scripturii. În această privință, trebuie amintit principiul de interpretare *Sola Scriptura*, instituit de Martin Luther (1483-1546). „Conceptul *Sola Scriptura* [se spune într-o lucrare de **Hermeneutică literară**] orientează, în primul rând, la lecturarea operei propriu-zise. La prima vedere, e o teorie care nu acceptă interpretările; de fapt această teorie a apărut în momentul când se guvernează, se judecă și se condamnă prin cea mai propagată carte [Biblia], dar accesul de a lectura această carte este propriu doar celor aleși” [4, p. 33]. Interesant de menționat e și momentul biografic al descoperirii textului biblic de către Luther: „În biblioteca de la Erfurt, reformatorul a văzut pentru prima dată **Biblia**, cartea despre care vorbea atâta lume fără să o cunoască. El a constatat că există o mare diferență între original și interpretarea” [1, pp. 54-55] ce se propăvăduia. E de menționat, de asemenea, că ideea primatului textului biblic în operația de interpretare/ decodificare a acestuia, fusese formulată cu mult înainte de către Sfântul Augustin. Cert este că interpretarea pe care o face Luther este realizată în urma traducerii **Biblii** [efort sisific pe care-l caracterizează astfel: „Mi-am dat osteneala să tălmăcesc cât mai bine, curat și lămurit în nemțește. Și ni s-a întâmplat adesea să căutăm un singur cuvânt paisprezece zile, chiar trei, patru săptămâni și câteodată nu l-am găsit (...) Astfel încât uneori în patru zile nu am putut termina decât trei rânduri. Mai bine așa, căci acum e gata tălmăcit, îl poate citi oricine, poate trece cu privirea peste trei, patru pagini, fără măcar să se împiedice de vreo greutate. (...) E ușor să ari după ce ogorul a fost curățat. (...) De altfel, să nu te aștepți la vreo mulțumire” [5, pp. 65-66]. De acum încolo, Luther va

căuta răspuns la toate întrebările doar în textul biblic. A existat însă și un revers al medaliei, întrucât principiul *Sola Scriptura* a avut consecințe dezastruoase chiar în timpul vieții lui Martin Luther, întrucât permitea justificarea a orice prin **Sfânta Scriptură**. „Această teorie *Sola Scriptura* [4] se afirma într-o lucrare relativ recentă de *hermeneutică literară* [5], deși destul de discutabilă, oferă o libertate interpretului de a sonda textul de sine stătător. Or, riscul de a interpreta interpretarea fără lecturarea operei poate aduce consecințe mai grave, până la denaturarea mesajului artistic și conceptului estetic al scriitorului” [4, pp. 35-36].

Întrucât lucrarea de față vizează, prioritar, *hermeneutica științelor literaturii* (teoria, critica și istoria literară), se cere evidențiată aici contribuția majoră, determinantă chiar, a lui Martin Luther la formarea limbii literare germane. „Luther [6] se spune într-o *Istorie a literaturii germane* [7] împletește expresivitatea limbii religioase a misticilor cu ritmica elegantă și clară a umaniștilor, pe scheletul fonetic și gramatical ale limbii scrise folosite în cancelariile saxone (...). Limba lui Luther a devenit baza limbii naționale scrise moderne și a căpătat semnificația unui act lingvistic și literar, de o importanță covârșitoare pentru toată dezvoltarea ulterioară a limbii și literaturii germane” [6, pp. 106-107].

În calitate sa de *metodă* prin care se încerca descifrarea sensului adevărat al textelor biblice, disciplina în cauză e cunoscută sub numele de *hermeneutică sacră*, subsumată categoriei mai cuprinzătoare a *hermeneuticii teologice*, care cuprinde și interpretarea miturilor și simbolurilor, precum și a tuturor credințelor și doctrinelor religioase. La rândul ei, metoda destinată a facilita înțelegerea operelor scriitorilor antici greci și latini aparține *hermeneuticii filologice*.

Paradigma invariantelor tipologice (clasică-sacră; tradițională-modernă; teoretică/generală – aplicativă/specială)

Am constatat apoi că unii cititori, înțelegând că *hermeneutica* este, de fapt, disciplina care se ocupă de principiile interpretării, consideră că aceasta poate fi aplicată tuturor științelor, atât celor umanistice, cât și celor din sfera științelor exacte. Or, adevărul e că *hermeneutica* e aplicabilă doar disciplinelor umanistice (teologie, filologie, filosofie, juridică, semiotică, lingvistică, literatură etc.), deși unii susțin că aceasta ar fi influențat, în ultimii ani, inclusiv studiile din domeniul *inteligenței artificiale*... Elucidării unor aspecte de acest gen am rezervat, în economia lucrării, această a doua secvență din primul capitol, în care încercăm o periodizare și o clasificare a *hermeneuticii* (tradițională și modernă; teoretică/ generală și aplicative/ speciale etc.). Anticipând, vom preciza aici că, întrucât *literatura* are o condiție duală [8] termenul desemnând deopotrivă *arta* (totalitatea scrierilor beletristice), cât și *știința literaturii* (teoria, critica și istoria literară) [9] trebuie să se înțeleagă faptul că *hermeneutica* nu e o metodă destinată artiștilor/ beletriștilor, ci doar celor chemați să interpreteze scrierile respective, recte criticilor și istoricilor literari, precum și esteticienilor/ teoreticienilor domeniului. Mai exact spus, orice text având ca obiect o problemă de teorie/ estetică literară, precum și orice recenzie, cronică ori comentariu având ca temă o operă literară aparține, *ipso facto*, *hermeneuticii literare*.

Observând apoi că în sfera noțională a tipurilor de hermeneutică recunoscute ca atare până în prezent ☐ coincidente științelor umaniste ☐ nu-și pot afla locul o serie de cercetări consacrate investigării operei unor hermeneuți de seamă, între care Mircea Eliade, Romulus Vulcănescu, Vasile Lovinescu, Ioan Petru Culianu ș.a., ori unor cercetări pe teme de hermeneutică literară ca, de pildă, **Hermeneutică ideii de literatură** (1987) și **Biografia ideii de literatură** (6 vol., 1992- 2005) de Adrian Marino, îndrăznim să propunem includerea pe lista hermeneuticilor speciale a unui nou tip pe care l-am numi *hermeneutica hermeneuticii...*

Atât hermeneutica teologică (mai ales în varianta ei *sacră*), cât și hermeneutica filologică (inclusiv cea dedicată operelor autorilor clasici ai antichității greco-romane) aparțin *hermeneuticii tradiționale*. Ulterior, începând cu secolul XVIII, hermeneutica se dezvoltă și se diversifică din ce în ce mai mult, devenind o teorie generală a regulilor de interpretare, constituindu-se astfel o *hermeneutică teoretică* (sau generală), care-și propunea să dea o explicație, un sens comprehensibil tuturor scrierilor greu de înțeles. Hermeneutica se diferențiază astfel tot mai mult de exegeză (cu care era identificată uneori), concentrându-se doar pe conținut și semnificație, indiferent de formă sau amănunte de redactare. Pe cale de consecință, am spune, în raport cu *hermeneutica teoretică* apar și se amplifică o serie de *hermeneutici practice/ aplicate* (sau speciale), circumscrise mai tuturor domeniilor vieții spirituale, disciplinelor umanistice. Astfel, pe lângă tradiționalele hermeneutici teologice și filologice, amintite anterior, apar, în secolele următoare, *hermeneutica științelor literaturii*, *hermeneutica istoriei*, *hermeneutica științelor juridice*, *hermeneutica artistică* (a operelor de artă), *hermeneutica lingvistică*, *hermeneutica semiotică* ș.a., care aparțin categoriei *hermeneuticii moderne*. Așadar, dacă ar fi să încercăm o *clasificare*, putem conchide că se poate vorbi de *hermeneutici tradiționale* ori *moderne*, și că există o *hermeneutică teoretică (generală)* și câteva *hermeneutici speciale (practice/ aplicate)*. În cazul acestora din urmă există, de cele mai multe ori, subdiviziuni numite *tipuri de hermeneutică*. Așa, de pildă, în cazul *hermeneuticii filosofice* pot fi dissociate/ relevate: *hermeneutica psihanalitică* (Sigmund Freud), cea *antropologică* (Carl Gustav Jung), cea *marxistă* (K. Marx), cea *fenomenologică* (Edmund Husserl), cea *ontologică* (Martin Heidegger) etc. Uneori, aceste *tipuri de hermeneutică* sunt, de fapt, discipline subiacente, așa cum se întâmplă în cazul hermeneuticii literare cu subdiviziuni precum: *teoria lecturii*, *teoria metaforei*, *hermeneutica textului*, *antropologia literară*, *estetica receptării* etc. Alteori, subdiviziunile în cauză capătă statutul unor *discipline de graniță*, cum este cazul *stilisticii lingvistice* (situată la confiniile lingvisticii cu estetica), sau al *hermeneuticii structuraliste* și a celei *semiotice* (aflate la confluența filosofiei cu lingvistica) ș.a.

Dacă cele dintâi scrieri de hermeneutică au apărut în strânsă legătură cu cele de retorică, gramatică și logică, ulterior hermeneutica a servit unor necesități practice ale educației, politicii și filosofiei morale. Mai târziu, odată cu traducerea cărților **Vechiului Testament** în limba greacă, hermeneutica se confruntă cu probleme specifice privind *tehnica* acestei activități, care se interferează cu cele de *interpretare* a textelor biblice, dar și cu cele de logică și teoria cunoașterii. Hermeneutica generală cunoaște, de acum înainte, o diversificare în funcție de disciplinele umanistice pe care le deservește. Astfel,

pe lângă *hermeneuticele particulare* din domeniul *gramaticii, logicii, politicii, educației* etc. apar ramuri noi, precum *hermeneutica sacră* sau *teologică*, cea a *jurisprudenței*, cea *istorică*, cea *filologică* ș.a. Așadar, dacă într-o primă fază hermeneutica era considerată doar o artă sau știință de a interpreta textele vechi, în special pe cele biblice, ulterior [2] odată cu W. Dilthey și școala sa [2] ea va fi definită drept știința sau metoda *înțelegerii* (interpretării) tuturor fenomenelor culturii spirituale. Disciplină complexă, considerată nu doar *știință* ori *artă* a interpretării, ci deopotrivă *metodă* și *tehnică* de descifrare a unui dat simbolic, *hermeneutica* e numită adesea, pe drept cuvânt, *știința exegezei*. Ea este îndreptățită a accede la statutul de *știință*, întrucât [2] având *obiect de studiu* și *metodă proprie* [2] corespunde definiției conceptului respectiv. „*Știința* [2] se spune în cel mai recent și complet *dicționar explicativ al limbii române* [2] este un ansamblu de cunoștințe caracterizate printr-un obiect și printr-o metodă, determinate și fundamentate pe relații obiective, verificabile” [3, p. 2007].

Așadar, hermeneutica este, înainte de toate, o *metodă* de studiere a unor sensuri obscure, încifrate sau [2] după cum spunea chiar Mircea Eliade, cel mai de seamă hermeneut al nostru [2] un efort organizat de a „surprinde mai puțin imperfect valorile religioase ale societăților preistorice” [9, p. 11]. Într-adevăr, în ipostaza de *hermeneutică a religiilor* sau *teologică*, ea urmărește dezvăluirea înțelesului realității ultime implicate în totalitatea textelor sacre. Dar *hermeneutica* este o *metodă* (o știință, o artă) a „descifrării” semnificațiilor nu doar ale scrierilor religioase, ci deopotrivă și ale celor laice, din orice altă categorie. În ultimele două veacuri mai ales, hermeneutica se extinde de la analiza/ interpretarea scrierilor sacre (îndeosebi biblice), la toate celelalte domenii ale vieții spirituale, artistice și literare. Problematika fundamentală a *hermeneuticii* rezidă, așadar, în necesitatea explicării și interpretării operelor/ scrierilor din aria disciplinelor umanistice: teologie, literatură, filosofie, istorie, juridică, lingvistică etc. Evoluția aceasta a hermeneuticii „de la sacru la profan”, ca să spunem așa, translarea *obiectului* ei de la textele religioase la cele laice e specifică înseși scrierilor lui Mircea Eliade. În gândirea ilustrului hermeneut, *conceptul de hermeneutică* „reface, de fapt [2] precizează Adrian Marino [2] etapele fundamentale ale acestei discipline: inițial sacră, de interpretare a voinței zeilor și „mesajelor” divine, oculte (oracole, profeții, declarații criptice, ermetice), apoi profană: juridică, filologică, literară, de exegeză textuală în sens tot mai larg. Traiectoria va fi în esență aceeași: hermeneutica lui Mircea Eliade începe prin a se supune vocației sale originare: interpretarea și clarificarea fenomenelor religioase, pentru a se deschide treptat [2] prin implicație latentă sau directă [2] spre totalitatea fenomenelor spirituale, artistice, literare etc.” [8, pp. 28-29]. Așadar, preocuparea prioritară, fundamentală a lui Mircea Eliade rămâne în permanență doar instituirea unei *metode hermeneutice* de valabilitate universală. Așa cum observă Ioan Petru Culianu [2] discipol și monograf al lui Mircea Eliade [2] definiția *hermeneuticii totale* la Mircea Eliade „trebuie deci extinsă de la orice tip de sacralitate la orice tip de creație spirituală sacră sau profană” [10, p. 157].

La numeroși hermeneuți [2] dar și la Mircea Eliade în exemplele citate [2] se poate constata o oarecare instabilitate terminologică și, deci, semantică, în sensul că utilizează concomitent noțiuni precum *hermeneutică*, *exegeză*, *descifrare*, *interpretare*, *înțelegere*

ș.a., care sunt oarecum sinonime, deși pot fi considerate circulare și solidare. Luând în discuție această situație în cazul scrierilor lui Mircea Eliade, hermeneutul Adrian Marino spune: „Pentru a ne limita numai la sfera de referințe familiare lui Mircea Eliade, vom reaminti că pentru Paul Ricoeur ☐ singurul hermeneut francez care a asimilat metoda gânditorului român ☐ „hermeneutica propriu-zisă” constă în „interpretarea aplicată de fiecare dată unui text particular” sau cu o formulă și mai concisă: „știința interpretării”. Altfel spus, definiția hermeneuticii se confundă ☐ teoretic și practic ☐ cu definiția interpretării, „noțiuni de fapt sinonime, atât prin tradiția terminologică și culturală, cât și prin accepțiile lor curente actuale” [8, p. 32]. S-ar putea glosa mult în jurul *interpretării* ca trăsătură caracteristică definitorie a hermeneuticii. Vom reveni asupra subiectului respectiv într-un alt eseu consacrat evoluției conceptului de *hermeneutică* în spațiul spiritual autohton.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Nicolae Râmbu, **Prelegeri de hermeneutică**, Buc., Editura Didactică și Pedagogică, 1998.
 Platon, **Omul politic**, în **Opere**, vol. VI, p. 402.
 x x x **Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române**, Chișinău, Editura Arc & Gunivas, 2007.
 Victoria Fonari, **Hermeneutica literară**, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2007. 114 p.
 Martin Luther, **Scrisoare despre tălmăcire**. Traducere de Sevilla Răducanu, în **Literatura Umanismului și Renașterii**, vol. II, Buc., Editura „Albatros”, 1972.
 Mihai Izbășescu, **Istoria literaturii germane**, Buc., Editura Științifică, 1968.
 Paul Ricoeur, **Conflictul interpretărilor (eseuri de hermeneutică)**. Traducere și postfață de Horia Lazăr, Cluj, Editura „Echinox”, 1999.
 Adrian Marino, **Hermeneutica lui Mircea Eliade**, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1980.
 Mircea Eliade, **De Zalmoxis a Genghis-Khan**, Paris, 1962.
 Ioan Petru Culianu, **Mircea Eliade**, Assisi (Italia), 1978.